

УТКІН

Олександр Іванович,

доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник
сектору архівів ННСГБ НААН
(м. Київ)

**УКРАЇНСЬКА ГОСПОДАРСЬКА АКАДЕМІЯ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ:
СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ**

У статті на основі значного фактичного матеріалу, архівних документів розкривається історія створення та діяльності Української господарської академії в Чехословаччині. Вона формулювалась у складних соціально-політичних умовах 1920-х рр. українськими емігрантами, які за допомогою чехословацького уряду зуміли організувати навчання студентів, вести науково-дослідну роботу, видавати підручники та іншу літературу.

Ключові слова: Українська господарська академія, професорсько-викладацький колектив, студентська громада, навчальний процес, науково-дослідна діяльність.

В статтє на основе значительного фактического материала, архивных документов раскрывается история создания и деятельности Украинской хозяйственной академии в Чехословакии. Она формировалась в сложных социально-политических условиях 1920-х гг. украинскими эмигрантами, которые сумели при помощи чехословацкого правительства организовать учебу студентов, вести научно-исследовательскую работу, издавать учебники и другую литературу.

Ключевые слова: Украинская хозяйственная академия, профессорско-преподавательский коллектив, студенческая община, учебный процесс, научно-исследовательская деятельность.

The article is devoted to the problem of creation and a scientific activity of Ukrainian Economic Academy in Czechoslovak Republic in 1920-s. The Academy is known to be formed by Ukrainian emigration organizations due to support of Czechoslovak government.

It should be noted that there were difficult social and economic conditions to provide the activity of Ukrainian scientists and lectures to organize teaching of students and to carry out scientific research work and publish test-books.

An author of the article coves the main aspects of Academy activity of Ukrainian scientific emigration in 1920-s on the base of considerable historical

materials and archives documents. The article is referred to the scientific heritage of Ukrainian Economic Academy.

Keywords: *Ukrainian Economic Academy; professor's and teaching staff; scientific research work; student's community; educational process.*

Після поразки української революції 1917–1920-х рр. частина населення України, яка боролась за створення незалежної держави, не сприймала встановлення радянської влади і вимушено залишила свою Батьківщину, ставши емігрантами в країнах Заходу. Цю емігрантську хвилю називають «політичною еміграцією», яка поповнювала своєрідні анклавні українців у США, Канаді, Болгарії, Румунії, Польщі, Німеччині, Чехословаччині та інших країнах світу. За соціальним походженням вони були селянами, робітниками, інтелігентами, військовослужбовцями, колишніми власниками землі, невеликих підприємств і майстерень. Багато таких осіб, виїхавши за кордон в пошуках кращих умов життя та праці, займали в різних галузях економіки, науки і культури становище, відповідне їх можливостям, освітньому і культурному рівню. Вони працювали на промислових підприємствах, зокрема на автозаводі Шкода, в текстильній і будівельній галузях, в сільському господарстві, культурно-освітніх установах.

Попавши в інонаціональне середовище, недосконало володіючи місцевою мовою, не знаючи традицій і діючих законів, українці, щоб не відчувати себе самотніми, об'єднувалися в організацію «Самопоміч», інші структури, які обслуговували їх життєві потреби, підтримуючи здоровий і міцний національний колектив, протистояли денаціоналізації та різним акціям асиміляційного характеру. В діаспорних утвореннях старше покоління жило в колі борців за самостійну Україну і панування в ньому думок про «виключно національні інтереси», а молодше покоління – «чехізується», «діти, майже без виключення, не знають української мови і це надзвичайно сумне явище» [8, арк. 1].

Для відродження українства важливу роль відігравали культурно-освітні, наукові й науково-технічні установи, які мали науково-дослідні центри та

навчальні заклади, що готували освічені кадри, виховані на традиціях української вільної науки і патріотизму [8, арк. 2]. Одним із таких центрів стала Українська господарська академія, створена у 1922 р. в чехословацькому місті Подебради з метою отримати «вчених-агрномів, лісівників, економістів, кооператорів, статистиків, меліораторів, гідротехніків та технологів» [5, 5]. Навчальна програма уточнювала деякі питання, відзначаючи, що академія, по-перше, готує молодих національно свідомих українців, які опинилися за кордоном, до активної участі в майбутній господарській відбудові України: по-друге, в процесі науково-педагогічної праці згуртувати вчену інтелігенцію, фахово підготовлену на кращих взірцях європейської методики науки і практики, яка в певний час стане служити розбудові власної української держави [7, арк. 2].

Виконати такі великі різнопланові завдання фахового, виховного і національно-патріотичного характеру в чужій країні, населення якої брало участь у Першій світовій війні у складі австро-угорської армії, могла лише вища школа політехнічного типу. І така українська національна висока школа за завданням, професорсько-викладацьким колективом, студентською громадою і мовою викладання була створена при сприянні Українського громадського комітету в Празі на чолі з М.Ю. Шаповалом.

Загальні збори цього комітету 17 січня 1922 р. обрали спеціальну організаційну комісію, яка повинна а) подбати про допомогу українським вченим і культурним силам в Україні; б) подбати про врятування українських вчених і культурних сил на еміграції шляхом використання їх в культурно-освітній роботі, підготовці української молоді інтелігенції, спеціалістів у господарських та технічних галузях. У зв'язку з цим комісія звернулась до Управи всеукраїнської спілки сільськогосподарських техніків, що знаходилась в еміграції на території Польщі, з прохання допомогти. Науковці з цієї спілки, позитивно вирішивши згадане питання, розробили і надіслали проект програми школи, а згодом приїхали в Чехословаччину й зайнялись організацією академії, ставши її професорами. Початком функціонування навчального закладу

вважається 22 квітня 1922 р. – день, коли відбулася його перша професорська рада, хоч статут академії затвердили 16 травня цього ж року. Академія розташовувалась у старовинному замку чеського короля Юрія Подебрадського (1420–1471) в м. Подебради [5, 6].

В організаційних питаннях навчання студентів академія підпорядковувалась Міністерству хліборобства. Матеріально-фінансовим забезпеченням займалося Міністерство закордонних справ Чехословаччини, за кошти якого утримувалась вся академія та виділялись стипендії студентам, які не мали жодних засобів для навчання. Частина грошей для придбання учбових приладів надавало Міністерство хліборобства. Перший бюджет вищої школи був скромним, складаючи щомісячно 70 тис. чеських корон. Для повноцінної діяльності навчального закладу, забезпечення всього навчального процесу, створення нових структур цих коштів не вистачало. Тому потрібно було його адміністрації, викладацькому складу витратити багато зусиль, енергії та винахідливості щоб установа розвивалася, завойовувала авторитет в емігрантському середовищі та громадському суспільстві країни.

Самовіддана й дружна робота всього колективу української вищої школи сприяла подоланню труднощів становлення й розвитку, а також доброзичливому ставленню до неї урядових чиновників, що виявлялося у підвищенні щомісячного фінансування у 1927–1928 навчальному році до 250 тис. корон без стипендії, а в 1931 р. – 1,6 млн. корон. З 1 січня 1928 р. УГА почала підпорядковуватись лише Міністерству хліборобства [9, арк. 7].

З перших років існування нова вища школа мала 3-річний термін навчання студентів, дещо пізніше – 4-річний. Вона розвивалася, зростав обсяг робіт, збільшувалася кількість студентів, змінювалися навчальні плани. Ці зміни виходили за межі повноважень, зафіксованих в основному регламентуючому документі академії – статуті. У зв'язку з цим її керівництво розробило новий статут, який змінював її устрій. Його ухвалила професорська рада академії 23 травня 1925 р., а Міністерство закордонних справ затвердило новий статут. Він відводив головну роль в життєдіяльності закладу

професорській раді академії, до складу якої входили ректор, проректор та секретар ради. Ця рада включала з правом вирішального голосу всіх професорів та доцентів, які очолювали кафедри. Інших доцентів представляв один із них від кожного факультету. Правом додаткового голосу користувалися всі лектори академії. Факультетські справи вирішувала професорська рада факультету, яка мала президію у складі декана, його заступника – продекана і секретаря. В професорській раді факультету право вирішального голосу мали професори і доценти його факультету. Це ж право надавалось і лекторам коли обговорювались різні аспекти дисциплін, які вони викладали. При вирішенні інших питань лектори мали право дорадчого голосу [9, арк. 10].

Відповідно до нового статуту виконавчим органом професорської ради академії був сенат із 6 осіб – ректор, проректор, секретар та декани факультетів, які користувались правом вирішального голосу. Очолював сенат ректор, а його заступником визначався проректор. Сенат вирішував всі справи адміністративного і фінансово-господарського характеру. Як глава академії ректор репрезентує її на різних заходах, дбає про реалізацію постанов професорської ради, сенату та інших загальноакадемічних структур, контролює академічне життя закладу. Зокрема, в 1927–1928 навчальному році членами сенату були обрані: ректор – професор С.П. Тимошенко, проректор – професор І.С. Шеремитовський, секретар професорської ради – доцент О. А. Бочковський; декан агрономічно-лісового факультету – професор К.А. Мацієвич, продекан – доцент М.С. Косюра, в.о. секретаря – інженер К. Подоляк; декан економічно-кооперативного факультету – професор Л.Л. Бич., продекан – доцент М.М. Добровольський, секретар-лектор В.К. Приходько; декан інженерного факультету – доцент Є.О. Сокович, продекан – доцент В.М. Іваніс, секретар – доцент С.М. Романовський. Фінансово-господарська комісія на чолі з ректором займалась фондами утримання студентів академії. Його заступником був проректор. Членами комісії стали : по одному представнику від кожного факультету, представники чехословацького уряду та слухачів академії. Коли ж академія

підпорядковувалась одному Міністерству хліборобства цю комісію ліквідували.

Контрольні функції в діяльності різних утворень академії належали ревізійній комісії, що безпосередньо підлягала професорській раді навчального закладу. До її складу входили 3 особи, з яких обирали голову і секретаря. В 1927–1928 навчальному році її очолював професор Л.П. Фролов, членами комісії був доцент Л.О. Грабина, секретарем – лектор О.І. Безпалко.

Ректор, проректор, декани, продекани, секретарі рад та ревізійна комісія обиралися терміном на 1 рік 30 червня, а виконання своїх обов'язків у них розпочиналося з наступного семестру 1 жовтня. Професорська рада академії обирала ректора, проректора, секретаря професорської ради академії та ревізійну комісію. Факультетська рада обирала деканів, продеканів і секретарів факультетів. Відповідальних осіб факультетів затверджувала професорська рада академії [9, арк. 11].

Культурно-освітній та виховний процес складався з академічного року, який поділявся на зимовий семестр з 1 вересня по 1 березня і літній семестр з 1 березня по 1 вересня. Викладання різних дисциплін щорічно розпочиналось 1 жовтня і закінчувалось 30 червня. Після перших чотирьох семестрів і виконання запланованих практичних завдань студенти складали перед окремою факультет комісією перший півкурсний іспит, а після прослуховування повного курсу та виконання всіх планових практичних вправ складали при цій же комісії другий півкурсний іспит. Після кожного іспиту студент отримував посвідчення з зазначенням його успіхів.

Слухачі, які складають обидва півкурсні іспити і виконують дипломний проект (по інженерному факультету) або ж напишуть дипломну роботу (на двох інших факультетах), допускаються до складання дипломного іспиту:

а) для агрономічного відділу з розгляду та оцінки дипломної роботи і усних іспитів з трьох предметів: спеціального хліборобства, спеціальної зоотехніки і сільськогосподарської економіки;

б) для лісового відділу з розгляду і оцінки дипломної роботи та усних іспитів з п'яти предметів: загального і спеціального лісівництва, лісовлаштування, охорони лісу, лісокористування, лісового інженерного будівництва;

в) для хіміко-технологічного відділу з лабораторної роботи та захисту дипломного проекту і лабораторної роботи;

г) для гідротехнічного відділу з захисту дипломного проекту;

д) для всіх відділів економічно-кооперативного факультету з захисту дипломної роботи [9, арк. 17–19].

Дипломні іспити складались при спеціальних комісіях, обраних факультетськими професорськими радами. Після успішного складання іспиту слухачі отримують диплом та титул інженера з додатком назви фаху (інженер-агроном, інженер-лісівник, інженер-економіст, інженер-гідротехнік, інженер-технолог). Слухачі економічного відділу отримують крім того посвідчення про закінчення дотичного підвідділу. Всі особи, які отримали звання інженера в УГА або в іншій відповідній спеціальній школі можуть бути допущені до складання при академії іспиту та захисту дисертації на титул доктора дотичної галузі знань [9, арк. 19].

Зміни в організації навчання студентів, використання вітчизняних і кращих зарубіжних методів викладання різних дисциплін, вдало спланована практика в поєднанні з набутими теоретичними знаннями, які розробляв і втілював в життя професорсько-викладацький склад академії, формували її рейтинг, приваблювали молодь вступати до української вищої школи та спілкуватися з відомими фахівцями-професорами й доцентами з України та Чехословаччини. Протягом 1922–1932 рр. в українській політехнічній школі працювали 118 педагогів. Педагогічний колектив складався з професорів, доцентів, лекторів, асистентів, допоміжних наукових і технічних працівників. Їх кваліфікація проводилась на основі загального порядку, діючого у вищих школах.

Кількість викладачів періодично змінювалась. В 1928 р. їх налічувалось 96 осіб, потім цей показник зменшився до 70. (28 професорів. 17 доцентів, 16 лекторів і 9 асистентів). Лише 12 професорів працювали в ній в 1931р. Крім того в академії викладали 19 громадян Чехословаччини, з них 7 професорів, 5 доцентів – представників чеських інститутів та університету, а також фахівці з інших дисциплін, що викладались в українському навчальному закладі [7, арк. 23, 160, 202]. Зменшення кількості викладачів пояснюється заявою чехословацького уряду про заборону приймати слухачів на 1 курс з 1928 р., припинення фінансування і поступову ліквідацію академії після її закінчення студентами, які навчались. За національним складом серед викладачів переважали українці – 70 осіб (з них з Великої України – 58, Галичини – 6, Кубані – 6), чехи – 18, а також представники інших національностей. 12 викладачів академії одночасно працювали в українських високих школах в Празі (університет та педагогічний інститут ім. М. Драгоманова). В академії діяв інститут стипендіатів, який готував кадри для науково-дослідної роботи. 1928 р. їх нараховувалось 20 осіб [6, арк. 100–110] Чимало професорів були відомими вченими, мали високий авторитет у науковому середовищі. До них відносяться агроном В.М. Доманицький, В.М. Чередиїв, К.А. Мацієвич; лісовик Б.Г. Іваницький, О.К. Мицюк; економісти О.К. Мицюк, В.В. Садовський, В.П. Тимошенко; кооператори Б.М. Мартос, С.В. Бородаєвський; статистик Ф.А. Щербина; соціологи О.І. Бочковський, В.А. Саницький; правознавець В.Й. Старосольський; хіміки І.Я. Горбачевський, С.Д. Комарецький; історики Б.О. Біднов, М.А. Славінський, професори чеських високих шкіл – лісовик В. Шевчик, агрохімік Ю. Стоклава, зоотехнік Т. Кашпарек та інші.

Професорсько-викладацький склад для ефективної діяльності по підготовці кадрів, розвитку науково-дослідної роботи повинен був мати відповідні організаційні структури вищої політехнічної школи з найважливіших напрямів економіки та хорошу матеріально-технічну базу навчання. Такі потреби врахував уряд Чехословаччини. На основі закону Ч-281 від 9 квітня 1920 р. і розпорядження Міністерства хліборобства створена

академія мала три факультети: 1) агрономічно-лісовий з відділами агрономічним та лісовим; 2) економічно-кооперативний з відділами економічним, кооперативним та статистичним; 3) інженерний з відділами гідротехнічним, межовим (не відкритим), хіміко-технологічним. Економічний відділ економіко-кооперативного факультету поділявся на підвідділи: банківий, консульський, місцевого самоврядування та промисловий. Конкретні наукові напрямки, спеціалізацію майбутніх фахівців, їх позитивне ставлення до обраної спеціальності в процесі навчання розвивали викладачі кафедр. З цією метою агрономічно-лісовий факультет мав 19 кафедр: 1. Ботаніки; 2. Зоології; 3. Мінералогії та геології; 4. Метеорології і кліматології; 5. Ґрунтознавства; 6. Загального хліборобства; 7. Спеціального хліборобства; 8. Геодезії; 9. Загального скотарства; 10. Спеціального скотарства; 11. Сільськогосподарського машинознавства; 12. Приватної економіки та статистики; 13. Лісово-інженерної справи та будівництва; 14. Загального лісівництва; 15. Спеціального лісівництва; 16. Лісової таксації; 17. Лісовлаштування; 18. Лісокористування; 19. Охорони лісу.

Протягом всього періоду навчання студенти – майбутні інженери-агрономи з агрономічно-лісового факультету вивчали 55 дисциплін – на лекціях, семінарських і практичних заняттях з суспільних наук, основ вищої математики, фізики, зоології, ґрунтознавства, сільськогосподарської економії, селекції сільськогосподарських рослин, кооперації та ін. Майбутні інженери-лісовики з цього ж факультету вивчали 56 дисциплін, використовуючи ті ж форми навчання. Окрім названих загальних дисциплін вони студіювали спеціальні предмети, такі як лісово-інженерну справу та будівництво, загальне лісівництво, спеціальне лісівництво, лісовлаштування та ін. [9, арк. 17–18].

Важкі багатопланові завдання ставились викладачам 20 кафедр економічно-кооперативного факультету. Його декан професор Б.П. Матюшенко в 1926 р. відзначав, що на факультеті готуються спеціалісти «для активної керівної участі в господарській розбудові України», спроможних реалізувати економічну політику держави, служити в центральних і місцевих органах влади

і управління, державних і приватних структурах, промисловості, торгівлі, фінансів, сільського господарства, кооперативних утвореннях [10, арк. 3]. Тому студенти різних спеціальностей вивчали неоднакову кількість дисциплін. Інженери – випускники кооперативного відділу на лекціях, колоквиумах, практичних заняттях вивчали 75 дисциплін, зокрема теорію політичної економії, економічну географію, теорію та історію кооперації, історію соціально-політичних думок, приватну економію, міжнародне право, вправи по товарознавству українського експорту та ін. Доцільно підкреслити, що кооперативний відділ взагалі був першою у світі високою кооперативною школою [2, 138].

Майбутні інженери-економісти з економічного відділу (підвідділ банківсько-комерційний) вивчали 62 наукові дисципліни – теорію місцевого самоврядування, організацію і техніку торгівлі, техніку банківської справи, організацію банкового підприємства, банкове право, господарську кон'юнктуру та ін. Випускники економічного відділу – фахівці консульської служби та торговельна агентура за кордоном разом з дипломом отримували посвідчення про закінчення дотичного підвідділу на лекціях, семінарських і практичних заняттях. Вони займались вивченням історії господарського побуту, теорії політичної економії, економічної географії, соціальної політики, міжнародного права, практики консульської служби, міжнародних торговельних договорів, митної служби, організації зовнішньої торгівлі та ін. Всього 58 дисциплін. Випускники економічного відділу (промислового підвідділу та підвідділу місцевого самоврядування) статистичного відділу теж вивчали значну кількість наукових предметів [9, 20–29].

Економічно-кооперативний факультет мав 20 кафедр [5,6] : 1. Народного господарства; 2. Теорії статистики; 3. Господарської статистики; 4. Соціальної статистики; 5. Економічної географії; 6. Економічної політики; 7. Соціальної політики; 8. Фінансової науки; 9. Рахівництва; 10. Приватної економіки; 11. Соціології; 12. Державного та міжнародного права; 13. Адміністративного права; 14. Приватного права; 15. Історії кооперації; 16. Теорії кооперації;

17. Споживчої кооперації; 18. Кооперації продуцентів; 19. Місцевого самоврядування; 20. Суспільної гігієни та санітарії.

Студентів, які оволодівали спеціальністю інженерів-технологів та інженерів-гідротехніків з технологічного і гідротехнічного відділів інженерного факультету його декан доцент Є.О. Сокович націлював на подолання негараздів студентського і емігрантського життя, настирливе оволодіння науковими знаннями з метою подбати про технічний, сільськогосподарський і промисловий розвиток України. Заняття на факультеті відбувались у формі лекцій, семінарів та практики. Студенти обох відділів вивчали багато дисципліни. Серед них – фізика, математика, машинознавство, технологія палива, технологія неорганічних продуктів, меліорація, гідротехніка, будівельна механіка, використання водної енергії та ін. Окрім іспитів з дисциплін, що вивчались на факультеті, від всіх студентів академії вимагали скласти іспити з української мови і української історії. Всі студенти вивчали чеську мову та ще дві іноземні – німецьку або по вибору французьку чи англійську. Це були обов'язкові дисципліни. За здані іспити ставились такі оцінки: «Дуже добре», «Добре», «Задовільно» [11, арк. 11].

Інженерний факультет мав 20 кафедр [5, 6]: 1. Фізики; 2. Математики; 3. Теоретичної та прикладної механіки; 4. Машинознавства; 5. Будівельної механіки; 6. Будівництва та архітектури; 7. Меліорації; 8. Гідравліки; 9. Гідротехніки; 10. Водно-санітарної техніки; 11. Механічної технології; 12. Шляхів; 13. Геодезії; 14. Неорганічної хімії; 15. Органічної хімії; 16. Фізичної хімії; 17. Аналітичної хімії; 18. Хімічної технології; 19. Ферментаційної хімічної технології; 20. Вуглегідратів.

Наявність 59 кафедр академії, набір начальних дисциплін, їх обсяги, термін навчання та його організація позитивно характеризують навчально-науковий комплекс, що діяв на зразок західноєвропейських вищих шкіл. Програми наукових дисциплін передбачали загальний широкий обсяг головних суспільних і спеціальних наук. Кожна дисципліна викладалась самостійно, відокремлено від інших наукових предметів. У більшості випадків навчання

супроводжувалось практикою на промислових підприємствах, в організаціях, різних установах. По кожній дисципліні студенти отримували закінчені знання на рівні тогочасних наукових досягнень. На 3-4-му курсах викладачі приділяли головну увагу спеціалізації.

Встановлені в академії навчально-виховний процес, дисципліну підтримували студенти і вільні слухачі. Згідно правил про вільних слухачів ними могли стати особи, які мали середню освіту або закінчили учительський інститут чи 4 класи духовної семінарії. Вони навчались на одному факультеті (відділі) і студіювали всі його предмети або ж окремі дисципліни на декількох відділах. Вільні слухачі за умови виконання практичних завдань, прослухання певних курсів лекцій зобов'язані здавати іспит з цих предметів. Порушники правил про вільних слухачів та дійсних студентів карались відповідно до дисциплінарних норм, що діяли в академії. Так, за невідвідування занять, практики вони могли залишитись на тому ж курсі або виключені з навчального закладу постановою професорської ради факультету. Вільних слухачів тут навчалось не багато [11, арк. 10–11].

1922 р. на 1-й курс академії було прийнято 162 особи. За весь період її функціонування в ній навчались 786 студентів (найбільше у 1926–1927рр. – 613). Академію закінчили зі званням інженера 569 осіб: агрономів – 125, лісовиків – 92, хіміков-технологів – 58, гідротехніків та економістів-кооператорів – 167. Більшість студентів до 1926–1927 рр. отримувала стипендію від чехословацького уряду. Серед них переважали українці, чимало було росіян, білорусів і 1 болгарин [2, 139]. Починаючи з 1927 р. уряд Чехословаччини стипендії студентам академії не виділяв. Незаможним студентам допомагало товариство « Сільський господар» та Благодійний комітет [5, 53]. Основна маса студентів об'єдналась в Громаду студентів Української господарської академії та Українську академічну громаду. Мету діяльності академічної громади розкрив її часопис. В ньому відзначалось, що громада спільними зусиллями виступає за національно-культурний розвиток українських емігрантів, привнесення в скарбницю української культури

максимальних вкладів. Оскільки студенти жили скромно, важливим завданням їх організації було покращення матеріального становища шляхом допомоги і самопомоги, бо хаотичними зусиллями неорганізованої маси різні негаразди ніколи не можна побороти.

Керівництво академічної громади відкрито заявило, що їх організація не займається політичною діяльністю. «Вряд чи приходиться говорити про якусь політичність нашої організації... Всі вже мусять бути свідомі того, що політичні рахунки в нашому організаційному житті суть лише гальмують наш розвиток. Міграція окреслила нам певні кордони, охарактеризувала нас з боку національно-політичного. Кожен хто виступає з цих кордонів тим самим природно мусить кинути нашу студентську родину», – повідомлялось в «Бюлетені Української академічної громади при УГА» [1]. Про це ж говорив 20 лютого 1924 р. ректор академії, попереджаючи про недопустимість ведення студентами ідеологічної боротьби з іншими студентами – прихильниками СРСР. Він нагадав погрозу Міністерства закордонних справ, що при повторному виявленні таких фактів студенти – винуватці можуть бути позбавлені стипендії або ж звільнені з академії [12, арк. 2].

Студентська громада академії протягом всього періоду її існування, відчуваючи вплив чеського етнокультурного середовища, побуту і способу життя корінного населення, розвивалася на основі національних духовно-культурних цінностей, використання кращих творів української літератури і мистецтва, народних пісень, маршів, символіки, традицій і свят. Наука, інші прояви духовності сприяли тому, що зарубіжні українці в основному зберігали свою національну самобутність, рідну мову, культуру, обряди та звичаї, церкву. В студентському колективі все це розкривалось в культурно-освітніх заходах, таких як діяльність драматичних студій, музичних, хорових, танцювальних, літературних гуртків, циклів лекцій, відзначення державних і релігійних свят, організація спортивних баз, гуртків, змагань. Така культурно-масова робота спрямовувалась на формування української свідомості [3].

Хорошою матеріально-технічною основою цих процесів, підготовки кваліфікованих кадрів були навчально-допоміжні установи. Серед них фундаментальна бібліотека, яка в 1928 р. налічувала 30 тис. книг, з них українською мовою 20%, російською 30%, німецькою 23%. За змістом соціально-економічна література займала 50%, агрономічна 15%, інженерна 14%, точні науки 13%. При бібліотеці діяв читальний зал, для якого в 1927 р. передплачували 95 журналів по тематиці всіх спеціалістів, що готувались в академії. Працювали 33 кабінети – ботаніки та бактеріології, кооперації, гідротехніки, хліборобства та ін.; 14 лабораторій – агрохімії, ґрунтознавства, цукроваріння та ін. Окрім цих установ функціонували 2 ферми (господарство з дослідним полем, молочна з домашніми тваринами), 13 семінарів, 6 інших підрозділів [5, 44–46].

Як навчальну науково-дослідну структуру Українську господарську академію характеризують інтенсивна видавнича діяльність професорсько-викладацького складу, підготовка нових підручників, монографій, наукових збірників, участь у міжнародних наукових форумах (з'їзди, конференції, конгреси, симпозіуми). За весь період існування в академії було видано 698 наукових праць, переважно підручників для студентів. Більшість їх видавалася літографським друком в кількості 50–150 примірників. Підручники з дрібних фахових дисциплін по 6-8 примірників виготовлялись на друкарській машинці. Було видано понад 200 нових українських підручників [4, 1954]. Друкування монографій, наукових збірників через брак фінансів і відсутність широкого ринку розпочалася з 1927 р., коли вийшли у світ «Записки Української господарської академії» (т. 1.) , згодом – другий том цих «Записок...». Їх автори – професори академії розглядали питання економіки, сільського господарства та кооперації.[10]

Засноване в 1922 р. професорами і студентами «Українське видавниче товариство при УГА» та його різні організації на початок 1928 р. видали 245 публікацій. Найбільше - 156 публікацій здійснило видавниче товариство, інші утворення – 33, академія – 31, кабінет приватного господарства – 10.

Товариство кооператорів видало 6 книг, більшість яких присвячена історії кооперативного руху, його сутності, діяльності кооперативів. Ці ж питання висвітлювались товариством «Розповсюдження кооперативного знання» при УГА у періодичному виданні «Кооперативний огляд». В ньому відзначались успіхи у відродженні кооперативів у Галичині і наголошувалось на незаконних діях польських судів проти кооператорів [14, арк. 1–2]. Помітним явищем наукового життя академії стало ґрунтовне дослідження відомого вченого теоретика кооперації професора Б.М. Мартоса «Теорія кооперації», в якому аналізуються соціально-економічні причини утворення кооперативів, їх роль в господарському житті, можливості його покращення для різних груп населення шляхом усунення тиску і досягнення економічної незалежності. Його інша робота «Кооперативна ревізія» розкриває питання організації та ефективної діяльності різних кооперативних товариств. Про виникнення ідеї кооперації, її розвитку говорилось в дослідженні професора С.В. Бородаєвського «Історія кооперації».

Займався науковою роботою один із корифеїв суспільної агрономії професор К.А. Мацієвич, вивчаючи сільськогосподарську економію, аграрну політику, економічні проблеми України. Ці та деякі інші питання аналізуються в таких публікаціях як «Про сільськогосподарські райони України», «Один з головних елементів сучасної хліборобської кризи», «Агрономія і планове господарство». Його праці «Сільськогосподарська політика СРСР в світлі сучасної кризи», «Колективізація сільського господарства на Україні», «Наслідки планового господарства для хліборобства України» та інші, написані в довоєнний період, критично розглядають економіку, колективізацію і стан сільського господарства в УРСР. Професор вважав колгоспну систему насильницькою, не відповідною природі українців, яку необхідно замінити в перехідний період до ринкових відносин шляхом корінних реформ. Як видатний вчений агроном він випереджав у своїх поглядах інших представників аграрної науки, багато зробив для розвитку теорії та практики агрономії, поширення агрономічних знань серед населення, переконливо розкрив

значення вмілої обробки ґрунтів, використання мінеральних добрив та ефективної сільськогосподарської техніки.

Професор Б.Г. Іваницький, який викладав в УГА лісівництво та дендрологію, став творцем школи українських лісівників. Головні положення його вчення викладені у двотомній монографії «Ліси й лісове господарство на Україні», «Ліс і біологічні типи деревних порід», «Курс лісівництва», «Дендрологія (наука про лісові породи)». На основі великого матеріалу про українські ліси він розкрив їх історію, особливості розвитку, значення в різні періоди життєдіяльності нації. Вперше Б.Г. Іваницький розглядав український ліс в історичній та національній перспективі.

Викладацьку, виховну, науково-дослідну роботу професорсько-викладацький колектив розглядав як нерозривні елементи життєдіяльності науковців, їх обов'язків по вихованню і становленню повноцінної людської особистості, пропаганді ідей науково-технічного прогресу, виданню власної і перекладної наукової літератури. Все це підвищувало їх авторитет, несло приріст знань, розширювало інтелектуальний рівень людей і демонструвало великий потенціал української політехнічної школи. Діючи в цьому напрямку, наукові працівники оприлюднювали свої досягнення. Професор І.О. Шовгенів, викладаючи технічні дисципліни, видав 8 монографій та підручників – «Аналітична геометрія на площі», «Водяне господарство на Україні», «Курс гідротехніки», «Гідравліка», «Сільськогосподарська гідротехніка», «Гідрологія» та ін. Професор І.С. Шереметинський, фахівець в галузі зоотехнії, видав підручники «Соціальна зоотехнія» і «Загальне скотарство». По різних напрямках власної спеціалізації друкували дослідження агрономи професори В.М. Доманицький і В.М. Чаредієв, професори правознавства В.Й. Старосольський, Л.Л. Бич, Р.М. Лащенко, професори історії В.О. Біднов і М.А. Славінський, професор хімії І.Я. Горбачевський, доценти хіміки М.П. Вікул, Є.М. Голіцинський, В.М. Іваніс [5, 49–50].

Творчий підхід професорсько-викладацького складу академії до організації і змісту навчального процесу, науково-дослідної роботи виявився в

підготовці перших технічних довідників для вищих шкіл українською мовою. Здебільшого вони були надруковані літографським способом. Для розбудови української технічної номенклатури фахівці лісницької термінологічної комісії видали німецько-український «Лісотехнічний словник». Був підготовлений до друку «Російсько-український сільськогосподарський словник.» В академії сприяли такій роботі 50 діючих організацій, в тому числі 9 науково-професійних і фахових [5, 50].

Про наукові досягнення, успіхи в навчанні і вихованні свідчили позитивні відгуки чеської та емігрантської преси: Диплом відзначення Чехословацької хліборобської ради за праці студентів на господарській виставці в Празі 1923 р.; надання наукової стипендії Рокфелерівського фонду професору В.П. Тимошенко, обраного професорською радою академії; нагородження Почесним дипломом Міністерства хліборобства ЧСР за шкільні експонати на празькій виставці 1924 р.; Похвальний диплом Хліборобської єдноти в ЧСР за експонати з лісництва 1924 р.; Диплом центрального союзу бджолярів за виставлене шкільне приладдя на виставці в Шлезькій Оставі 1924 р.; Велика державна бронзова медаль за експонати на господарській виставці в Празі 1926 р. Окрім цих академія отримала багато інших нагород [9, арк. 7].

Відзнаки чехословацької держави показували, що українська вища школа не поступалася аналогічним структурам європейських країн. Вони відрізнялися між собою лише наявністю в академічній програмі ряду українознавчих дисциплін. Поряд з високою оцінкою державною владою змістовності освітніх і наукових досягнень господарської академії ці показники зрілості емігрантської приватної школи гідно оцінив Український академічний комітет, який рекомендував її в Міжнародний інститут «Інтелект». Співробітництво з Лігою Націй проклало шлях до світового визнання УГА як повноцінного члена наукового товариства.

Незважаючи на такі успіхи у зв'язку з економічною кризою, зменшенням фінансування врівноважена, наповнена різними невирішеними питаннями діяльність академії поступово припинялась. Офіційно її ліквідували відповідно

до постанови Ради міністрів ЧСР від 31 грудня 1935 р. і наказу Міністерства хліборобства від 1 січня 1936 р., а її спадкоємцем став Український технічно-господарський інститут в Подєбрадах, що зберіг структуру свого попередника і продовжував діяльність як заочна вища політехнічна школа.

Врятувати господарську академію намагалось створене 1931 р. у Празі Товариство прихильників УГА на чолі з професором Б.П. Матюшенко. Воно проводило пропагандистські кампанії під лозунгом «За українську політехніку, за технічну й економічну освіту», зверталось до засобів масової інформації, українців з Європи, США і Канади з проханням організувати фінансову допомогу українським навчальним закладам, щоб мати освічені кадри інтелігенції. Внесків членів цього товариства, плати студентів за навчання, добровільних пожертвувань не вистачало. У зверненні Товариства до громадян у травні 1938р говорилось, що розвиток української національної культури, школи під загрозою, тому вони «потребують грошей і лише грошей». Оскільки необхідного фінансового фонду організатори не зібрали, то вирішили зосередити увагу на підтримку технічно-господарського інституту [13, арк. 1–7].

Таким чином, Українська господарська академія, пройшовши складний і важкий період становлення, реформування та стабільного розвитку, отримала хорошу матеріально-технічну базу, кваліфікований професорсько-викладацький колектив, значну кількість студентів, добилась позитивних результатів в підготовці високоосвічених фахівців, науково-дослідній і видавничій галузях. Демократичні методи діяльності української вищої школи в еміграції характеризували вміння її керівництва враховувати думки і побажання членів трудового колективу, використовувати новітні досягнення науки і техніки. Це сприяло ефективності роботи академії, зокрема високому рівню підготовлених кадрів, які за своїми знаннями та вміннями, не поступаючись випускникам університетів країн Заходу, успішно працювали в різних галузях економіки. Досягнення навчально-наукового комплексу підвищували його авторитет на міжнародній арені і показували, що українська

наука за кордоном розвивалась в цивілізованому просторі, займаючи в ньому почесне місце.

Список використаних джерел і літератури

1. *Бюлетень* Української академічної громади при УГА. – Подєбради, 1924. – 2 лют.
 2. *Наріжний С.* Українська еміграція. Ч. 1. Культурна праця між двома світовими війнами / С. Наріжний. – Прага, 1942. – 250 с.
 3. *Наріжний С.* Українська еміграція. Культурна праця української еміграції. 1919–1939 / С. Наріжний. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 1999. – 271 с.
 4. *Онацький Є.* Українська мала енциклопедія / Є. Онацький. – Буенос-Айрес, 1963. – Т. 3. – 2147 с.
 5. *Українська* господарська академія в Чехословацькій республіці. – Подєбради, 1928. – 64 с.
- Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України)*
6. Ф. 3795, оп. 1, спр. 128.
 7. Ф. 3795, оп. 1, спр. 129.
- Центральний державний архів зарубіжної україніки (ЦДАЗУ)*
8. Ф. 3, оп. 1, спр. 7.
 9. Ф. 3, оп. 1, спр. 57.
 10. Ф. 12, оп. 1, спр. 37.
 11. Ф. 12, оп. 1, спр. 17.
 12. Ф. 12, оп. 1, спр. 55.
 13. Ф. 12, оп. 1, спр. 52.
 14. Ф. 12, оп. 1, спр. 50.